

Merriënboer, J. van, *Mansholt. Een biografie* (Dissertatie Nijmegen 2006, Amsterdam: Boom, 2006, 493 blz., €29,50, ISBN 90 8506 249 7).

Een werk dat geheel is gewijd aan het leven van Sicco Mansholt (1908-1995) en dat tevens is gebaseerd op uitvoerig bronnenonderzoek ontbrak tot nu toe. Slechts deelaspecten van diens politieke loopbaan zijn in diverse studies belicht, zoals in de dissertatie van J.H. Molegraaf, *Boeren in Brussel. Nederland en het Gemeenschappelijk Europees Landbouwbeleid 1958-1971* (1999), in de bundel met interviews van politici en ambtenaren over het Nederlandse Europabeleid *Voor Nederland en Europa* onder redactie van A.G. Harryvan, J. van der Harst en S. van Voorst (2001) en door Johan van Merriënboer, onderzoeker bij het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis te Nijmegen, over de Nederlandse landbouwpolitiek in het derde en vierde deel van de *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945* (1991 en 1997). Hoog tijd dus voor een biografie over deze markante politieke figuur die als geen ander een stempel heeft gezet op het naoorlogse nationale en Europese landbouwbeleid. Zijn naam wordt doorgaans in direct verband gebracht met het gemeenschappelijke Europese landbouwbeleid (GLB). Beeldrijke associaties in de vorm van boterberg en melkplas, het ondoordringbare woud van regels en voorschriften waarmee dit beleid gepaard ging en de kille sanering van de boeren, bepalen grotendeels onze collectieve herinnering. Aan deze beeldvorming heeft in hoge mate bijgedragen het veelgelezen boek van Frank Westerman *De Graanrepubliek*.

Het centrale thema van Van Merriënboers biografie is het politieke leiderschap van Mansholt. Weliswaar is *Mansholt. Een biografie* opgezet als een klassieke biografie die begint met een schets van Mansholts achtergrond en jeugd jaren te Groningen en die eindigt met zijn overlijden op zesentachtigjarige leeftijd op 29 juni 1995 in het Drentse Wapserveen, maar verreweg de meeste aandacht gaat uit naar de politicus Mansholt. De eerste vier hoofdstukken betreffen onder meer Mansholts tijd in Nederland-Indië als planter (weinig geslaagd vanwege de diepe kloof tussen deze rode boerenzoon en ‘de heren van de thee’), zijn pionieren in de Wieringermeer en zijn bijdrage aan het verzet gedurende de Tweede Wereldoorlog. In negen van de in totaal vijftien hoofdstukken staat zijn politieke carrière centraal: de twaalfeneenhalf jaar in de Nederlandse politieke arena als minister van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening tot 1 januari 1958 en vervolgens zijn overstap naar de Europese politiek als landbouwcommissaris. Deze tweede periode, waarin hij vicevoorzitter en voorzitter van de Europese commissie is geweest, zou het hoogtepunt van Mansholts politieke loopbaan vormen.

In Den Haag ontpopte Mansholt zich als een krachtige sectorminister die de landbouwbelangen – desnoods met de vuist op tafel – ten opzichte van de andere ministeries wist te verdedigen, een man kortom met wie men geducht rekening diende te houden. Het grote gewicht van de voedselvoorziening in het naoorlogse, ontworpen Nederland kwam hem daarbij goed van pas. Maar het succes van deze jonge, onervaren minister schrijft Van Merriënboer toch

vooral toe aan zijn praktische en rationele instelling, zijn organisatorisch talent, zijn grote kennis van en vertrouwdheid met de landbouw, zijn capaciteit om de juiste mensen om zich heen te verzamelen, zijn imponerende fysieke verschijning en zijn bovenmatige uithoudingsvermogen. Allemaal factoren die hebben bijgedragen aan Manholts initiërende en stimulerende rol bij de totstandkoming van het Europese landbouwbeleid. Gezien de immens tegen- gestelde belangen van de zes deelnemende landen mag het inderdaad een wonder heten dat een gezamenlijk beleid (GLB) tot stand is gekomen. Vriend en vijand van het GLB zullen dit beamen. Voor Van Merriënboer staat vast dat Mansholts optreden – ‘de spil om wie alles draaide’ – hierin doorslaggevend is geweest. De betekenis van Mansholt reikt volgens hem verder. Hij stempelt Mansholt tot één van de *founding fathers* van Europa, omdat het GLB, met name in de opbouwfase 1985-1962, gefungeerd zou hebben als de motor van de Europese integratie.

Voor de gedreven en ambitieuze Mansholt was Nederland inmiddels een maatje te klein geworden. Verlost van de ‘kleine’ Haagse politiek verhuisde hij naar Brussel waar hij zich pas werkelijk kon uitleven. Overigens was Mansholt bepaald niet de enige die zich opgelucht toonde. Minister-president Drees zou naar aanleiding van zijn vertrek tegen minister Zijlstra gezegd hebben ‘Wij zijn hem gelukkig kwijt.’ De tegenspelers van Mansholt in het internationale circuit, onder wie de Duitse Bondskanselier Adenauer en de Franse president De Gaulle, waren van een andere allure. De ruimte die Mansholt zich in Nederland als landbouwminister ten koste van andere ministeries verworven had, ontbrak. In de andere lidstaten gold het primaat van de buitenlandse politiek. Ook in Brussel verzamelde Mansholt een kleine kring van trouwe medewerkers om zich heen op wie hij blindelings kon vertrouwen, zoals zijn kabinetschef Alfred Mozer. Tijdens de dagen- en soms zelfs wekenlange moeizame onderhandelingen over marktregelingen en verdere prijsafspraken viel hij niet alleen op door zijn grote kennis van zaken maar ook door zijn geweldige psychologische en fysieke uithoudingsvermogen. De *package deals* die uiteindelijk het resultaat waren van deze marathonzittingen zijn grotendeels op naam van Mansholt te schrijven.

Eind jaren zestig liep het tijdperk-Mansholt ten einde toen de nadelige gevolgen van het GLB zich steeds duidelijker manifesteerden, de kritiek toenam en de structuurplannen van Mansholt om het GLB te hervormen getorpedeerd werden. Mansholt was er de man niet naar om zomaar van het politieke toneel te verdwijnen. Hij bleef actief, dit maal als prominent woordvoerder van de links-radicalen milieubeweging. Met deze koerswijziging distantieerde hij zich van zijn eigen gevoerde landbouwpolitiek. Niet ongebruikelijk voor Mansholt, zoals Van Merriënboer ook terecht laat zien. Wat echter ontbreekt bij Van Merriënboer is een scherpe analyse van deze koerswijzigingen. Hij heeft overduidelijk gekozen voor een vlot lopend verhaal. Dat is hem goed gelukt en in die zin is zijn boek beslist een aanrader voor wie op een toegankelijke wijze geïnformeerd wil worden over Mansholt en in het verlengde daarvan over de wording van het ingewikkelde Europese landbouwbeleid. De kritiek dat het Van Merriënboer aan vertelkunst zou ontberen, zoals H.J. Schoo beweert (*Volkskrant*, 28-06-2006), is dan ook niet

terecht. Schoo vergelijkt in zijn recensie Van Merriënboers boek met Westermans *De graanrepubliek*. Een vergelijking van appels met peren omdat het uitgangspunt en de benaderingswijze van de literair journalist Westerman en de historische onderzoeker Van Merriënboer verschillen. Mijn punt van kritiek is nu juist dat in *Mansholt. Een biografie* de historische onderzoeker te zeer op de achtergrond is gebleven. Tijdens het lezen kon ik mij niet aan de indruk onttrekken dat de inhoud af en toe te veel aan de vorm – zoals gezegd het goed lopende verhaal – is opgeofferd. Pakkende beeldspraak zeker, maar in de analyse ontbreken nieuwe inzichten in de complexe persoonlijkheid die Mansholt moet zijn geweest. Zo wordt Mansholt gepresenteerd als degene die het GLB bestuurt zoals een boer de tractor. Maar over de hoedanigheid waarin, bijvoorbeeld als ingehuurde loonwerker of als grote boer die vrijelijk kon beslissen, hoort men weinig. En hoe speelde hij het klaar om federalist, een warm behartiger van de Nederlandse landbouwbelangen, socialist, voorstander van een landbouwprotectie en aanhanger van de derde weg te zijn? De bevlogen en charismatische Mansholt blijft zo een ongrijpbare figuur. Wat bewoog Mansholt? Gaven uiteindelijk de boerenbelangen toch de doorslag? Ook zijn tegenspelers en de context waarin hij opereerde komen wel heel (te) bescheiden aan bod. Het eenzijdige, overvloedige gebruik van egobronnen, vooral die van Mansholt zelf of van personen die hem nastonden, is hier debet aan. Wat meer distantie en diepgang zou dit proefschrift niet hebben misstaan. Deze kritiek doet niets af aan het feit dat dankzij Van Merriënboers uitvoerige en heldere biografie de Nederlandse lezer voor het eerst de mogelijkheid is geboden om zich op de hoogte te stellen van het leven van deze uitzonderlijke Nederlandse politicus.

Hilde Krips-van der Laan

Tames, I., *'Oorlog voor onze gedachten'. Oorlog, neutraliteit en identiteit in het Nederlandse publieke debat, 1914-1918* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2006, Hilversum: Verloren, 2006, 300 blz., €28,-, ISBN 90 6550 921 6).

De positie van het neutrale Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog is een thema dat jarenlang weinig aandacht van historici heeft gekregen. Ten onrechte, want de recente monografieën van Marc Frey, Paul Moeyes en H.P. van Tuyll van Serooskerken laten zien dat over dit onderwerp het nodige te melden valt. Ismee Tames gaat met haar dissertatie voort op de weg die eerder door de drie genoemde auteurs is ingeslagen. Ze wil aantonen dat de dramatische gebeurtenissen van de jaren 1914-1918 in Nederland tot een intensief publiek debat hebben geleid, waarbij ze zich concentreert op het discours rond de begrippen 'nationale identiteit' en 'neutraliteit'. Het uitgangspunt van Tames is dat de meeste waarnemers die zich mengden in het publieke debat over deze thema's, de Nederlandse neutraliteit beschouwden als een essentieel onderdeel van de nationale identiteit. Op basis van deze premisse wil Tames nagaan hoe diverse publicisten de positie van het neutrale Nederland ten opzichte van de strijdende partijen definieerden. Geloofden zij dat Nederland, het land van Grotius, de Haagse Vredesconferenties en het Vredespaleis, zich ook in de moeilijke oorlogsomstandigheden diende op te werpen als 'hoeder van het internationaal recht?' Of zagen zij voor Nederland de rol van 'onpartijdige bemiddelaar' tussen de strijdende partijen weggelegd? Deelden Nederlandse publicisten de opvatting van de Amerikaanse president Woodrow Wilson dat een vreedzame wereldorde alleen mogelijk was wanneer er een gemeenschap van democratische staten zou ontstaan?

De studie van Tames bestaat uit twee delen, waarbij het eerste een beschrijvend en het tweede een meer analytisch karakter heeft. In het eerste deel geeft Tames een chronologisch overzicht van het publieke debat zoals zich dat in Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog voltrok. Hierbij behandelt ze onderwerpen als de reacties op de schending van de Belgische neutraliteit, de opvattingen over de Veertien Punten van Wilson en de sympathieën die diverse waarnemers ten opzichte van de strijdende partijen aan de dag legden. Vervolgens gaat Tames in het tweede deel van haar studie dieper in op het discours rond drie thema's die in het eerste deel al vluchtig aan de orde zijn gekomen: recht, vrede en democratie. Tames spreekt overigens consequent over 'Recht', 'Vrede' en 'Democratie'.

Tames trekt zich gelukkig weinig aan van de diverse *idéés reçues* over het Nederland van vóór de Tweede Wereldoorlog. Zo bestrijdt ze de aloude opvatting dat het Nederlandse denken over buitenlands beleid tot mei 1940 geheel en al werd gekenmerkt door een gebrek aan aandacht voor de harde realiteit van de internationale machtspolitiek en een naïef geloof in de zegeningen van het volkenrecht. Vertegenwoordigers van deze visie als J.C. Boogman en J.J.C. Voorhoeve refereren vaak aan een artikel dat de Leidse jurist Cornelis van Vollenhoven in 1910 publiceerde in *De Gids*. In dit stuk